

*Драгиша Дракић, асистент-приправник
Правног факултета у Новом Саду*

КРИВИЧНО-ПРАВНА ЗАШТИТА ПРАВА НА ЖИВОТ И ЛИЧНУ СЛОБОДУ

***Сажетак:** У раду се разматра кривично-правна заштита права на живот и личну слободу, као најзначајнији и најснажнији сегмент правне заштите. Аутор анализира законске инкриминације којима се штите односна права и дели их на одређене групе, с обзиром на карактер основног заштитног објекта.*

Када је у питању кривично-правна заштита права на живот, аутор указује на три основна питања која се постављају у вези са истом: ко је субјект права на живот, од којег момента та заштита настаје и до када она траје. Такође, анализира позицију трећих лица у вези са могућношћу титулара права на живот да слободно располаже тим својим правом. Из претходног доноси закључак о оквирима кривично-правне заштите права на живот у југословенском кривичном праву и указује на потребу проналажења праве мере ове заштите.

Кривично-правну заштиту права на личну слободу, аутор, углавном, посматра са позиције кривичног процесног права. У том смислу, испитује прецизност и карактер услова за лишење слободе и одређивање притвора. На крају, доноси закључак о утицају ових услова на квалитет и обим остваривања права на личну слободу у пракси.

Кључне речи: кривично-правна заштита, право на живот, право на личну слободу, оквири кривично-правне заштите.

Право на живот је основно право сваког човека. То је, истовремено, и најзначајније људско право. Без права на живот не могу постојати ни друга права, јер је оно претпоставка за њихово остваривање. Али, не само да право на живот предста-

вља услов и витални основ свих других права, већ и остала права утичу на остваривање животног права. Тако, уколико дође до повреде других права, на начин, и у степену, који доводе до скраћивања живота, тада су повреде тих других права проузроковале повреду права на живот. Ово, стога, што лишење живота није једини облик повреде права на живот, већ су то и друге радње које не окончавају тренутно човеково физичко-биолошко постојање, али утичу на његово трајање, које би без њих било дуже.¹ Другим речима, повреда права на живот у себи садржи, како лишавање, тако и скраћивање овог права. “Јер, право на живот мора истовремено значити и право на живот достојан човека.”²

Од тих других права која утичу на остваривање права на живот, свакако, највећи значај има право на личну слободу. Поред права на живот, право на личну слободу заузима највише место на хијерархијској лествици права и слобода човека. Њиме се обезбеђује човекова сигурност у односу на полицијску и судску власт.³ Другим речима, ово право се огледа у забрани властима(пре свега) да самовољно одузимају слободу.

Међутим, право на живот и личну слободу нису неприкосновени. Они се, као и остала права, могу ограничити, ради заштите и остваривања неких других вредности. Дакле, с једне стране, имамо право на живот и личну слободу, као врховне људске вредности, а, с друге, потребу да се те исте вредности ограниче, под одређеним условима и у циљу остваривања одређених интереса. Приликом овог ограничавања мора се бити веома опрезан, због значаја права која се штите, и могућности најразноврснијих злоупотреба, које могу имати несагледиве последице.

Због тога је неопходно да се ова права ефикасно правно заштите. Ми ћемо се у даљем тексту ограничити на њихову кривично-правну заштиту, као најзначајнији и најснажнији сегмент правне заштите.

Кривично-правна заштита права на живот

Кривично право је од најстаријих периода правне историје штитило живот човека.⁴ Али, ова заштита у различитим временским периодима није била иста.⁵

Савремене тенденције у развоју кривично-правне заштите карактеришу се учвршћивањем и проширивањем заштите права на живот, како на унутрашњем, тако и на међународном нивоу.⁶

¹ В. Водинелић, *Модерни оквири права на живот*, Правни живот 1. том, бр. 9, Београд, 1995, стр. 5.

² М. Ђорђевић, *Живот као објекат кривично-правне заштите*, Правни живот 1. том, бр. 9, Београд, 1995, стр. 55.

³ Тако и В. Ђурђић, *Притвор и привођење*, Правни живот 1. том, бр. 9, Београд, стр. 438.

⁴ Тако, Ф. Лист, Цитат по М. Ђорђевић, исто, стр. 44.

⁵ Тако, М. Ђорђевић, исто.

⁶ На међународном плану су донете бројне конвенције и други правни акти који се односе на заштиту права на живот, као на пример: Општа декларација о правима човека из 1948. године, Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1966. године итд.

На унутрашњем плану, Устав СРЈ гарантује неповредивост човековог живота, а кривично-правна заштита права на живот регулисана је Кривичним законом СРЈ, Кривичним законом РС и Кривичним законом РЦГ.

Све инкриминације којима се штити право на живот у нашем праву, могу се поделити на две веће групе. У прву групу спадају само оне инкриминације којима се штити искључиво право на живот. Код тих кривичних дела живот је искључиви заштитни објект. То су: убиство, убиство на мах, убиство из нехата, убиство детета при порођају, навођење на самоубиство и помагање у самоубиству, недозвољени прекид трудноће и нека друга кривична дела. У другу групу спадају оне инкриминације којима се штите, у првом реду, неке друге друштвене вредности, а само посредно, право на живот.⁷ У већини оваквих инкриминација смрт једног или више лица представља тежу последицу којом је квалификовано неко кривично дело, а која је обухваћена нехатом учиниоца. Код мањег броја кривичних дела, лишавање живота се врши умишљајно. Али, оно није само себи циљ, већ је средство за остваривање неког другог циља. То је начин за повређивање или угрожавање неких других вредности које се штите кривичним правом.⁸

Постоји и такво кривично дело из ове групе, код којег лишавање живота представља објективни услов инкриминације, који није обухваћен вишошћу учиниоца (учествовање у тучи).

У ову групу (другу) спадају поједина кривична дела из групе кривичних дела против уставног уређења и безбедности СРЈ, кривична дела против човечности и међународног права, кривична дела против војске Југославије, тешка дела против здравља људи и човекове средине, тешка дела против опште сигурности људи и имовине, тешка дела против јавног саобраћаја и нека друга кривична дела која као тежу последицу могу да имају лишење живота једног или више лица.

Независно од тога о којем је кривичном делу реч, постоје три основна правна питања која се постављају у вези са кривично-правном заштитом живота: чији се живот штити, тј. ко може бити објект код ових кривичних дела, од ког момента та заштита настаје и докле она траје.⁹

Најпре се поставља питање, ко је субјект права на живот, односно, ко има право на кривично-правну заштиту живота?

У теорији кривичног права заузет је став да титулар кривично-правне заштите права на живот, може бити само човек, мада се у последње време могу чути захтеви да се живот мора заштитити и када није људски, већ припада другим живим бићима.¹⁰

Кривично-правна заштита живота се односи на свако живо људско биће, без обзира на његово старосно доба и здравствено стање. Тако, ову заштиту ужива и

⁷ Дакле, основни критеријум, за систематизовање инкриминација у поједине групе, је карактер основног заштитног објекта.

⁸ Тако, Ј. Лазаревић, *Кривично право-посебни део*, Савремена администрација, Београд, 1995, стр. 78.

⁹ Тако, М. Ђорђевић, исто, стр. 47.

¹⁰ О томе вид. детаљније у В. Водинелић, *Модерни оквир права на живот* 1. том, бр. 9, Београд, 1995, стр. 8, 9, 10.

особа која болује од неизлечиве болести, као и новорођенче које не може нормално да обавља све животне функције. “Објект заштите је и лице које је већ осуђено на смрт, све до момента док надлежни орган не буде овлашћен да изврши ову казну.”¹¹

Такође, у савременом кривичном праву сви људи имају једнако право на живот, без обзира на пол, расу, националност, етничку припадност, веру, друштвени положај, узраст или друге индивидуалне карактеристике.

Ако у погледу овог питања постоји сагласност у науци кривичног права, питање почетка кривично-правне заштите живота је веома спорно. Да би решила ово питање, наука кривичног права је принуђена да се обрати медицини. Не да би медицинска наука одредила почетак заштите људског живота, већ да би одредила почетак самог људског живота, јер је то медицинско питање. Ово, зато што се људски живот не може заштитити, по природи саме ствари, пре него што је почео.

На жалост, сама медицина је нејединствена у ставу када почиње људски живот.¹² Због тога се кривично право, ако жели заштитити људски живот од његовог настанка, а оно то жели, мора одредити за једно од схватања које је прихваћено у медицинској науци по том питању.

У нашој науци кривичног права углавном се истиче да се живот човека треба заштитити од тренутка зачећа.

Тако, истиче се да се, у периоду, од зачећа до рођења, живот кривично-правно штити, инкриминацијом недозвољеног прекида трудноће, а од рођења, инкриминацијама разних облика убистава.

Што се тиче инкриминације недозвољеног побачаја, наша земља се, између апсолутне слободе побачаја и његове апсолутне забране, определила за једно средње становиште. По њему, до навршених десет недеља од дана зачећа, прекид трудноће се врши на захтев бремените жене и у том случају закон не предвиђа никаква ограничења. После истека десет недеља од дана зачећа, прекид трудноће се може дозволити само ако за то постоје медицински, еугенични или криминално-политички разлози.

С тим у вези, ако мајка, до истека десет недеља од зачећа, има право да слободно одлучи о прекиду трудноће, може ли се говорити, у таквој ситуацији о кривично-правној заштити живота од тренутка зачећа? По нашем мишљењу, кривично право Југославије штити живот нерођеног детета тек после протека десет недеља од дана зачећа.¹³ Пре тог времена, не може се говорити о кривично-правној заштити живота, а следствено томе, ни о праву на живот!

Рекли смо да се инкриминацијама разних облика убистава штити живот човека од рођења. Међутим, споран је сам моменат рођења. О томе не постоји јединствено схватање. Тако, постоје схватања, да је дете рођено са почетком за-

¹¹ Љ. Лазаревић, *Кривично право-посебни део*, исто.

¹² О различитим схватањима по овом питању вид. В. Водинелић, исто, стр. 13.

¹³ Одвојено је питање степена те кривично-правне заштите. Другим речима, дискутабилно је да ли се плод кривично-правно штити у истом степену као и мајка(односно свако живо рођено људско биће).

почињања рађања, у моменту његовог одвајања од мајке, или појављивањем првог дела тела детета изван мајчиног тела.¹⁴

У последње време, у нашој теорији кривичног права, углавном је прихваћено прво схватање¹⁵, које прихвата и наш законодавац.¹⁶

Тренутак престанка живота, тј. наступања смрти је, такође, кривично-правно релевантна чињеница, јер се живот човека штити одредбама кривичног права до његовог престанка. Овај тренутак се може утврђивати на различите начине, што је и природно, ако се узме у обзир да су "живот и смрт комплементарне фазе постојања људске личности између којих није могуће повући оштру границу."¹⁷ С тим у вези, треба истаћи да је смрт процес, а не један тренутак у времену, јер сви делови људског организма не престају да живе истовремено. Ако се то зна, логично би било да се за престанак живота узме престанак животног процеса у последњој ћелији у организму. Али, овакав "класичан појам смрти" се, у последњим деценијама, напушта и замењује тзв. модерним појмом смрти, који се огледа у престанку рада мозга. Дакле, настоји се час смрти померити унапред у оквиру процеса умирања.¹⁸

Основни разлог за промену поимања појма смрти је практични. Наиме, жели се омогућити пресађивање срца и других, употребљивих делова тела после тзв. мождане смрти, које (пресађивање) би било немогуће да је "на снази" тзв. класични појам смрти.

Везивање смрти за престанак рада мозга носи са собом многе опасности, због чега је право дужно да "уреди сукоб између, са једне стране, интереса да се обезбеди довољна база трансплантата, а са друге, интереса умирућег и њему ближњих да узимањем у туђем интересу његових још неумрлих делова не буду угрожени његови витални интереси ради туђих, да буде заштићен од превремене смрти."¹⁹

Хумана идеја схватања појма смрти као мождане је, на жалост, током времена, изгубила на својој хуманости. По ко зна који пут се показало да је свако медицинско откриће људска природа учинила нехуманим и манипулативним. То је случај и са трансплантационом методом, која се претворила у веома уносну трговину деловима људског тела. Ово потврђују и захтеви да се граница смрти помери унапред, како би се делови тела могли узети и пре мождане смрти!²⁰

Овакви захтеви условљавају што прецизније правно регулисање сукоба, између, напред поменутих, супротстављених интереса.

¹⁴ Тако, М. Ђорђевић, *Живот као објект кривично-правне заштите*, Правни живот 1. том, бр. 9, Београд, 1995, стр. 50, Љ. Лазаревић, исто, стр. 80.

¹⁵ Тако, М. Ђорђевић, исто.

¹⁶ До оваквог закључка се може доћи на основу инкриминације убиства детета при порођају, јер ово кривично дело може извршити мајка према свом детету "за време порођаја или непосредно после порођаја".

¹⁷ Љ. Лазаревић, исто, стр. 80.

¹⁸ "У часу мождане смрти има више биолошког живота у организму, него у часу класичне смрти: мождано мртав човек биолошки је мање мртав него класично мртав човек", В. Водинелић, *Модерни оквири права на живот*, Правни живот 1. том, бр. 9, Београд, 1995, стр. 33.

¹⁹ В. Водинелић, исто, стр. 34.

²⁰ Вид. о томе, В. Водинелић, исто.

Када је у питању кривично-правна заштита права на живот, сматрамо да се као тренутак смрти треба узети потпун, трајан и неповратан престанак виталних функција организма, услед чега је поновно успостављање основних животних функција немогуће. Не упуштајући се у одређивање појма смрти у оквиру и за потребе других грана права, тзв. класични појам смрти је најприхватљивији за кривично право. Приговор, да је проблем смрти медицински проблем, и да је у компетенцији медицинске науке, због чега је право(па и кривично право) дужно да аутоматски прихвати схватање појма смрти које је прихваћено у медицинској науци, је основан. Али, сама медицинска наука не познаје јединствени појам смрти!²¹ Тако, она познаје клиничку, мождану и биолошку смрт. Због тога се кривично право мора определити за једно од ових схватања. Биолошко(класично) схватање смрти највише одговара потребама кривичног права, јер води рачуна и о интересима окривљеног и о интересима оштећеног у кривичном поступку. Када би се прихватило неко друго схватање, ови интереси би били доведени у питање. Наиме, оштећени би могао да се пре времена огласи мртвим ради евентуалне примене трансплантационе методе, иако смрт не би наступила да ова метода није примењена. То би имало за последицу осуду учиниоца за тежу врсту или облик кривичног дела него што је заиста починио. Због тога би у интересу окривљеног и оштећеног, као и у интересу правне сигурности и већег остваривања начела законитости, било добро да се Кривичним законом дефинише појам смрти, односно временски тренутак до којег траје кривично-правна заштита права на живот, на начин како смо то напред предложили.

Истакли смо да се право на живот штити различитим инкриминацијама. Али, ово заштита се односи на туђи живот. То значи да угрожавање или лишавање сопственог живота није кривично дело. Из тога се може закључити да из права на живот његовог титулара произилази право на смрт.²² Другим речима, титулар права на живот може слободно располагати тим својим правом.

Ако је позиција титулара права на живот јасна, то се не би могло рећи за позицију трећих лица. Наиме, поставља се питање да ли трећа лица, с обзиром да титулар може слободно располагати својим правом на живот, могу лишити живота друго лице на његов захтев и да ли га могу подстрекнути или му помоћи у самоубиству, а да ове радње остану некажњене.

Прво питање своди се на познати проблем еутаназије²³ (убиства из милосрђа). О овом питању у теорији постоје различита мишљења, а различите земље су овај проблем решиле на другачије начине. Решења се крећу од легализације еутаназије (у Холандији од 1993. године) која, ако су испуњени строги законски услови, представља основ искључења противправности лишавања туђег живота, преко убиства из милосрђа као лакшег облика овог кривичног дела, до његове квалификације као обичног убиства. Наша земља се сврстала у ред оних земаља које, лишавање жи-

²¹ Као што и не познаје јединствени појам почетка људског живота и рођења.

²² О томе вид. Б. Чејовић, *Право на живот и право на смрт*, Правни живот 1. том, бр. 9, Београд, 1996.

²³ О еутаназији вид. детаљније нпр. З. Петровић, *Еутаназија и право на живот*, Правни живот 1. том, бр. 9, Београд, 1995.

вота тешког и неизлечивог болесника на његов захтев, квалификују као обично убиство, с тим што се наведене околности могу узети као олакшавајуће приликом одмеравања казне.

Што се тиче другог питања, подстрекавање и помагање у самоубиству не би требало да буде кажњиво, јер се саучесници не могу казнити за нешто што по закону није кривично дело (акцесорна природа саучесништва).

Међутим, наш законодавац радње подстрекавања или помагања у самоубиству инкриминише као посебно кривично дело (у члану 51 КЗ РС). Тиме је законодавац изразио свој став да су односне радње у толиком степену друштвено опасне да заслужују да буду инкриминисане као посебно кривично дело и, самим тим, кажњиве.

Из претходно реченог се може доћи до закључка о оквирима кривично-правне заштите права на живот у југословенском кривичном праву. Јер, право на живот, како смо напред истакли, иако врховно право, није неприкосновено. Оно подлеже ограничењима ради остваривања и заштите неких других права и интереса, када је то неопходно. У овом одмеравању потребно је бити веома опрезан, да би се пронашла права мера кривично-правне заштите права на живот. Мишљења смо да наше кривично право у томе није успело. Наиме, постоји, с једне стране, тенденција јачања кривично-правне заштите права на живот²⁴, а с друге, скраћивање временског периода у којем се штити ово право.²⁵ На питање, какав модел ове заштите треба применити у нашој земљи, немогуће је дати одговор. Основни разлог је тај, што се друштвено-економске и политичке прилике код нас често мењају, степен демократичности нашег друштва варира, што се може рећи и за стање тешког и организованог криминала. Међутим, то није оправдање за постојање два курса кривично-правне заштите права на живот.

Да би се добила комплетна слика о односном питању, неопходно је испитати степен кривично-правне заштите и других права која одређују садржај и квалитет живота човека, а нарочито права на личну слободу, као једног од најважнијих људских права.

Кривично-правна заштита права на личну слободу

Под личном слободом се подразумева право сваке особе на сигурност и заштиту од самовољног и незаконитог лишења слободе²⁶, као и право слободног кретања и настањивања. Из овога се може закључити да је “слобода кретања манифестација личне слободе. Она подразумева право свакога да се на територији

²⁴ Укинута је смртна казна, еутаназија представља “обично”убиство, помагање у самоубиству је самостално кривично дело итд.

²⁵ Право на живот се не штити од тренутка зачећа, нити до наступања биолошке(природне) смрти. Вид. о томе у претходном излагању.

²⁶ Дакле, забрањено је, не само, незаконито лишење слободе, већ и свако друго лишење слободе које у себи садржи елементе непредвидљивости, непримерности или неправде.

државе у којој се законито налази слободно креће, да слободно изабере место боравка, да напусти земљу и да се у њу врати.”²⁷

Без обзира на значај права на личну слободу, оно подлеже, као и остала права, одређеним ограничењима. Зато су донети одговарајући међународни стандарди, којима се грађани штите од незаконитог хапшења, задржавања и ограничавања слободе кретања²⁸, а који су (већином) унети у националне уставе појединих земаља. Неки од ових стандарда се односе на све који су лишени слободе, било да су оптужени за кривично дело или не, док се други односе само на одређене групе људи, као што су страни држављани или деца.²⁹

Устав СРЈ прихвата поменуте међународне стандарде и гарантује да свако има право на личну слободу (чл. 23, ст. 1), а садржи и неке друге гаранције (чл. 23, ст. 3, 4и5). На овај начин се поставља темељ за ефикасно остваривање права на личну слободу, уз ограничења која су, заиста, нужна и неопходна.

Што се тиче кривично (материјално)-правне заштите права на личну слободу, у нашем КЗ постоје две инкриминације којима се штити ово право. Првом инкриминацијом (противправно лишење слободе) штити се искључиво право на личну слободу, јер се ово кривично дело састоји у противправном затварању, држању затвореним или одузимању слободе кретања неког лица на неки други начин (чл. 63, ст. 1 КЗ РС). Другом инкриминацијом (отмица) се штити, поред личне слободе и слобода одлучивања. Наиме, свака отмица се састоји у противправном лишењу слободе. Али, то није њен циљ, већ начин за остваривање њеног правог циља, који се састоји у настојању да се изнуди имовинска корист или неко друго чињење или нечињење.³⁰

Међутим, много је битнија кривично (процесно) - правна заштита права на личну слободу, јер се свакодневно дешавају лишења слободе, која би требала да имају за циљ прикупљање података у циљу покретања кривичног поступка или његовог несметаног вођења. На жалост, у не малом броју случајева се показало да лишавање слободе није имало овакве циљеве, те да је долазило до злоупотребе или прекорачења овлашћења службених лица.³¹ Због тога, кривично-процесно право има задатак да пружи гаранције да се право на личну слободу у предкривичном и кривичном поступку неће ограничавати у већем степену, него што је то нужно и неопходно.

С тим у вези, напред смо истакли, да Устав СРЈ својим гаранцијама поставља темељ за ефикасно остваривање права на личну слободу, али то не значи да је тиме обезбеђена пуна и ефикасна заштита овог права. Јер, Устав предвиђа да нико не сме бити лишен слободе осим у случајевима и у поступку који су утврђени законом (чл.

²⁷ М. Грубач, *Процесно-правне гаранције личне слободе грађана*, Грађанин у правном систему СРЈ, Хелсиншки одбор за људска права, Београд, 1999, стр. 274.

²⁸ О томе вид. детаљније, *Правично суђење*, Фонд за хуманитарно право, Београд, 2001, стр. 33-34.

²⁹ Тако, *Правично суђење*, исто, стр. 33.

³⁰ Вид. чл. 64 КЗ РС.

³¹ На тај начин они су починили кривично дело противправног лишења слободе или(и) неко друго кривично дело.

23, ст. 1). То значи да савезни закон (Законик о кривичном поступку) прописује услове за лишење слободе и да од ових услова умногоме зависи степен заштите права на личну слободу.

Што се тиче услова за одређивање притвора, Устав СРЈ предвиђа да се он може одредити само на основу одлуке суда, ако постоји основана сумња да је извршено кривично дело и ако је то неопходно за вођење кривичног поступка (чл. 24, ст. 1).

У даљем тексту ћемо испитати прецизност и карактер, услова за лишење слободе и за одређивање притвора, као и, с тим у вези, правних механизма за заштиту права и слобода, који су прописани Законом о кривичном поступку (у складу са Уставом СРЈ), да бисмо утврдили да ли ови услови и механизми омогућују довољну заштиту односног права, или, напротив, доводе до арбитрерности, самовоље и правне несигурности.

Када је у питању лишење слободе неког лица (тзв. фактичко лишење слободе), овакво лишење може да изврши полиција, ако сматра да постоји основана сумња да је то лице извршило кривично дело и неки од разлога за одређивање притвора из члана 142 ЗКП (чл. 227, ст. 1). Лице лишено слободе полиција мора без одлагања спровести истражном судији, а најдуже за 8 часова. Ако постоје неотклоњиве сметње да се спровођење изврши у овом року, овакво закашњење се мора посебно образложити (чл. 227, ст. 3 ЗКП).

Лице које је лишио слободе, орган унутрашњих послова може, изузетно, задржати, ради прикупљања обавештења, најдуже 48 сати од часа лишења слободе (чл. 229, ст. 1). То може учинити и када је у питању лице кога позива у својству осумњиченог (чл. 226, ст. 8). О задржавању, орган унутрашњих послова одмах, а најкасније у року од два сата, доноси решење (чл. 229, ст. 2). Против решења о задржавању осумњичени и бранилац имају право жалбе, о којој, најкасније у року од 4 сата од пријема жалбе, одлучује истражни судија (чл. 229, ст. 3).

Из напред реченог се може закључити да услови за тзв. фактичко лишење слободе, нису најпрецизнији. Тако, неодређен је појам “основана сумња”, а поставља се и питање, шта се подразумева под изразима, “без одлагања” и “неотклоњиве сметње”. Пошто Законик није ближе одредио ове појмове, то је задатак теорије кривичног права и судске праксе да одреде њихову садржину.

Што се тиче појма “основана сумња”, о њему, у теорији и пракси, постоје различита схватања.³²

С тим у вези, треба рећи да “је сумња једна психолошка категорија коју по свом слободном уверењу процењује орган који води поступак на основу околности конкретног случаја и на основу редовног тока ствари.”³³ Приликом ове процене постоји могућност грешака, које могу бити погубне. Због тога, за лишење слободе није довољна било каква сумња, већ “основана сумња”. По нашем мишљењу, под тим се подразумева повећани, претежни степен могућности да је одређена особа

³² О томе вид. у Ђ. Лазин, *Забрана самовољног лишења слободе*, Правни живот бр. 9, Београд, 1996, стр. 401-405.

³³ Ђ. Лазин, исто, стр. 402.

починила кривично дело. Другим речима, неопходно је да постоји вероватноћа извршења кривичног дела од стране одређеног лица. Дакле, да би орган унутрашњих послова могао лишити слободе одређено лице, неопходно је да располаже одређеном количином и каквоћом доказа, на основу којих се, објективно, може закључити да је то лице вероватно извршило кривично дело. Значи, иако је “основана сумња” психолошка, субјективна категорија, до ње се долази на објективан начин.

Међутим, и приликом овог закључивања постоји могућност грешака, јер вероватноћа не значи и извесност извршења кривичног дела. О извесности се може говорити тек после правноснажности осуђујуће пресуде.³⁴ Али, овакво схватање “основане сумње” је најприхватљивије, зато што своди на најмању могућу меру случајеве да невино лице буде лишено слободе. Јер, много је мања штета да учинилац, пре, или за време вођења кривичног поступка, остане на слободи, него да невино лице буде лишено, једног од највреднијих људских права-личне слободе.

Када су у питању изрази “без одлагања” и “неотклоњиве сметње”, о њиховом тумачењу, углавном, не постоји неслагање у теорији и пракси кривичног права. Наиме, под изразом “без одлагања” подразумева се оно време које је неопходно потребно да се лице лишено слободе спроведе истражном судији, а под “неотклоњивим сметњама” се подразумевају оне сметње које су објективно утицале на то да се спровођење не може извршити у законом прописаном року. Дакле, ради се о фактичким питањима, која се процењују на основу свих околности конкретног случаја.

Ако се изузме непрецизност напред поменутих појмова³⁵, сматрамо да се законским одредбама, које се односе на тзв. фактичко лишење слободе, обезбеђује право на “habeas corpus”, односно право на судску контролу лишења слободе. Наиме, лице које су лишили слободе, органи унутрашњих послова су дужни да у врло кратком року (најдуже 8 сати) спроведу истражном судији (осим ако постоје неотклоњиве сметње), који ће одлучити о даљој судбини лица. Тиме је обезбеђена судска контрола (у врло кратком року) лишења слободе, које (лишење) су извршили органи унутрашњих послова. Поред тога, ови органи су дужни, да у тренутку лишења слободе, обавесте осумњиченог о разлозима лишења слободе (на свом језику или језику који разуме), да га упознају да није дужан ништа да изјави, да има право, да узме браниоца кога сам изабере, и да захтева да се о лишењу слободе обавесте његови најближи (чл. 5 ЗКП).

Сва ова права и гаранције своде, евентуалне незаконитости и самовољно поступање, приликом лишења слободе, на најмању могућу меру.

Када је у питању “задржавање” лица лишеног слободе од стране органа унутрашњих послова, по нашем мишљењу, то није ништа друго до полицијски

³⁴ А понекад ни тада, јер постоји могућност да се ова пресуда укине и замени неком другом врстом пресуде, поводом уложеног ванредног правног лека.

³⁵ Која неће проузроковати никакву штету, ако теорија и пракса заузму јединствен став о садржини тих појмова.

притвор. Тако, иако нови ЗКП³⁶ формално не предвиђа полицијски притвор(чиме је извршено усаглашавање са Уставом СРЈ), он (притвор), фактички и даље постоји у нашем кривичном процесном праву

Поред термиолошке разлике у називу ове мере процесне принуде, дошло је и до неколико значајних промена у односу на стари ЗКП.³⁷ Тако, раније је “полицијски притвор” могао да траје најдуже три дана, док “задржавање” може најдуже да траје два дана. Даље, стари ЗКП није одређивао рок у коме је полиција била дужна да донесе решење о притвору, а сада то мора учинити најкасније у року од два сата од часа задржавања. Затим, против тог решења раније је жалбу могао изјавити само окривљени, а сада то може учинити и његов бранилац. Коначно, раније је о жалби против решења о притвору одлучивало ванрасправно веће, најкасније у року од 48 сати, а сада о жалби против решења о задржавању одлучује истражни судија, у року од 4 сата од пријема жалбе.

С обзиром на напред речено, сматрамо, да се овлашћењима, која има задржано лице, остварује (уз одређена ограничења) право “*habeas corpus*”. Ово, због тога, што задржано лице има право да захтева од суда³⁸ да преиспита одлуку о његовом лишењу слободе. С друге стране, суд је дужан да у врло кратком року одлучи по жалби (4 сата од пријема жалбе). Међутим, суд не саслушава непосредно лице лишено слободе, већ о његовој даљој судбини одлучује посредно(на основуписа). На овај начин је, донекле, ограничено право “*habeas corpus*”. Наиме, одлука суда би била објективнија када би суд непосредно саслушао ухапшеног.³⁹

Притвор, као друга мера којом се лишава слободе неко лице, се одређује одлуком надлежног суда, ако постоји основана сумња⁴⁰ да је неко лице починило кривично дело, и неки од разлога за одређивање притвора.⁴¹

Не улазећи, на овом месту, у питање легитимности појединих притворских основа и њихове усклађености са Уставом СРЈ (чл. 24 ст. 1), као и испитивање да ли је дужина притвора сведена на најкраће могуће време, јер би то превазилазило оквири овог рада, сматрамо да притворено лице има право на “*habeas corpus*”. Тако, решење о притвору одређене особе доноси надлежни суд (на основу непосредног

³⁶ Ступио на снагу у Марту 2002. године. Вид. М. Грубач, *Законик о кривичном поступку-с кратким објашњењима*, Службени гласник, Београд, 2002.

³⁷ Ранији ЗКП је ступио на снагу у Јулу 1977 године. Вид. нпр. Б. Благојевић, *Кривични поступак*, прво издање, Београд, 1997.

³⁸ ЗКП није одредио рок у којем задржано лице има право да уложи жалбу против решења, што може да доведе до правне несигурности. Основни разлог за овакав “пропуст” законодавца је тај, што би одређивање рока за улагање жалбе против решења о задржавању, довело до могућности да лице лишено слободе, веома често, пропусти овај рок. Наиме, тај рок би морао бити веома кратак(1 или 2 сата), с обзиром да је рок за доношење решења о задржавању 2 сата од тренутка задржавања. У тако кратком времену, лице лишено слободе би тешко искористило своје законско право на жалбу, а не треба искључити ни могућност евентуалних злоупотреба од стране појединих лица органа унутрашњих послова.

³⁹ Тако и Ђ. Лазин, *Право на судску контролу лишења слободе*, Правни живот, бр. 9, Београд, 1995,

стр. 431.

⁴⁰ Оно што смо рекли о “основаној сумњи “код “задржавања”, важи и овде.

⁴¹ Вид. члан 143 став1 и члан 142 став1и2 ЗКП.

саслушања). То решење се предаје лицу на које се односи, најкасније у року од 24 сата од часа лишења слободe, односно привођења истражном судији (чл. 143 ст. 3 ЗКП). Против решења о притвору, притворено лице може изјавити жалбу у року од 24 сата од часа предаје решења (чл. 143 ст. 4 ЗКП). О жалби одлучује веће (чл. 24 ст. 6 ЗКП) у року од 48 сати (чл. 143 ст. 6 ЗКП).

Из претходног се може закључити, да је у свим случајевима лишења слободe формално обезбеђено право на “habeas corpus”, било да суд контролише законитост одлуке о лишењу слободe коју су донели органи унутрашњих послова, било да доноси одлуку о томе на основу непосредног саслушања лица које се спроводи, односно позива. Међутим, непрецизност и карактер појединих законских услова за лишавање слободe и заштиту права на личну слободу, свакако, негативно утичу на квалитет и обим остваривања овог права у пракси.

*Dragiša Drakić, Assistant
Law Faculty of Novi Sad*

CRIMINAL LAW PROTECTION OF THE RIGHT TO LIFE AND PERSONAL LIBERTY

Abstract

The work discusses the criminal law protection of the right to life and personal liberty, as the most significant segment of legal protection. The author analyzes criminal offenses which protect related rights and groups them in accordance with the character of the object of protection.

The author points out three basic questions which relate to the criminal law protection of the right to life: who is entitled to the right to life, when this protection begins and when it ends. Also, the author analyzes the position of third parties in relation to the holder of the right to life and his possibility to exercise it freely. The author comes up with the conclusions regarding the framework of criminal law protection of the right to life within the Yugoslav criminal law system stressing the need for finding an appropriate mode for its protection.

The author analyzes criminal law protection of the right to personal liberty from the aspect of criminal procedure. He examines the character of legal conditions for detention and deprivation of liberty. Finally, the author puts these conditions in relation to the quality and scope of the realization of the right to personal liberty in practice.